

## **El Concepte d'Entitat de Població en el Nomenclàtor**

---

### **La definició d'entitat en la història del Nomenclàtor**

Entendre el concepte d'entitat és clau per a l'estudi de la distribució territorial de la població a aquesta escala. El Nomenclàtor és l'única font estadística que treballa sobre la base de les entitats. La definició d'entitat ha variat al llarg del temps. Lloc, grup, unitat, conjunt, part o àrea són els diferents encapçalaments de definició que, en aquest ordre, s'han succeït per les diferents edicions. Per alguns Nomenclàtors, no és requisit que les entitats estiguin habitades. Si que és necessària la presència d'edificis habitats, habitables o inhabitats. El mínim d'edificis exigits per constituir entitat també ha variat. Es considera part de l'entitat a aquells edificis que, no formant part del nucli, es troben a una distància determinada d'aquest. Aquells edificis aïllats o conjunts d'aquests que no arriben al nombre exigít formen el disseminat. A partir de 1940, el disseminat deixa d'agregar-se a escala municipal i es vincula a cada entitat. Des d'aquest any, una entitat és la suma de nucli i el respectiu disseminat. Per a més complicacions, en els darrers Nomenclàtors hi ha entitats que poden tenir més d'un nucli.

**Taula 1. Evolució del concepte d'entitat, 1857- 1998**

Nomenclàtor	Entitat		Nucli		Disseminat	
1857	Localitats poblades	=	Més de 12 habitants			
1860	Poblacions, grups o entitats aïllades. Habitades o deshabitades.	=	1 edifici o alberg aïllat			
1873	Caserius i grups	=		/	Edificis, habitatges i albergs.	
1887	Llocs habitats o inhabitats	=	2 o més edificis	/	La resta	
1900	Grups d'edificis i albergs habitats o inhabitats	=	10 o més edificis i albergs	/	La resta, classificat segons es trobi a més o menys de 500 metres del nucli.	
1910						
1920						
1930						
1940	Unitat territorial acordada per límits precisos que conté edificació habitable.	=	( No s'estableix líndar mínim ).	+	( No s'especifica )	
1950	Conjunt d'edificis habitats o habitables, agrupats o disseminats, amb límits precisos.	=	Conjunt de 10 o més edificis agrupats. Inclou les construccions distants a menys de 500 metres.	+	Edificis que disten a més de 500 metres del nucli.	
1960						
1970	Part habitada del terme municipal, clarament diferenciada del mateix	=	10 edificacions contigües, que formin carrers, places o altres vies urbanes. També hi formen part les edificacions que disten a menys de 500 metres	+	Edificis que disten a més de 500 metres del nucli.	
1981						
1986	Àrea habitable del terme municipal, habitada o excepcionalment inhabitada, i que pot ser identificada sense possibilitat de confusió.	=	10 edificacions contigües que formin carrers, places o altres vies urbanes. També hi formen part les edificacions que disten menys de 500 metres.	+	Edificis que disten a més de 500 metres dels límits exteriors del nucli.	
1991			Conjunt de 10 edificis, formant carrers, places o altres vies urbanes. Inclou edificis que disten menys de 200 metres dels límits exteriors. Per excepció podran ser inferiors a 10 edificis sempre que superin els 50 habitants.			Edificis que disten a més de 200 metres dels límits exteriors del nucli.
1996						

Font: Elaboració pròpia a partir del Nomenclàtor.

La Taula 1. il·lustra de forma resumida l'evolució de la definició d'entitat, refinada amb el temps a fi i efecte d'evitar ambigüitats. De la generosa definició de 1860 i 1887, que només exigia un i dos edificis respectivament per crear una entitat, passem als 10 edificis com a mínim en els Nomenclàtors de 1900 a 1930. L'any 1940 introduí tres canvis importants. En primer lloc, els edificis podien estar habitats o ser habitables però mai inhabitats. En segon lloc, les entitats havien de tenir límits precisos per diferenciar-les de la resta sense possibilitat de confusió. I, en tercer lloc, el disseminat havia de vincular-se a les entitats i no al conjunt del municipi. Tot i això, el Nomenclàtor de 1940 no diferencià mai el nucli del disseminat, tot i que si es va fer a partir d'aquell moment.

El Nomenclàtor de 1950 refina la definició: s'estableix un radi al voltant del nucli de l'entitat de manera que aquelles edificacions que caiguin fora formaran part del disseminat. Fins a 1986 aquest radi és de 500 metres i a partir d'aquest any es redueix a 200 metres. Els Nomenclàtors de 1991 i 1996 introdueixen un criteri alternatiu per designar les entitats: els conjunts de menys de deu edificis però amb més de 50 habitants també són considerats entitat.

La utilització de diferents noms per definir un mateix concepte ha provocat, sens dubte, certa confusió quan es parla d'entitats de població. De tota manera, quan s'observa en perspectiva històrica, hom observa una relativa continuïtat en la definició. Les entitats sempre han estat basades en els edificis, habitats o deshabitats excepcionalment. Abans de 1940, una entitat equivalia a un nucli de població d'un nombre determinat d'edificis i la resta era considerat com a poblament dispers. A partir de 1940, l'entitat passa a ser quelcom més que una agrupació d'edificis i es converteix en un ens més ampli que pot o no estar format d'un nucli però també d'una població dispersa. És a dir, àrees de poblament dispers són reconegudes com a entitat quan abans eren considerades com a població dispersa del municipi. Per comparar les entitats d'abans i després del canvi de metodologia només cal utilitzar, per exemple, el total d'entitats de 1930 amb el total d'entitats amb nucli de 1950. Des d'un punt de vista conceptual, aquesta comparació hauria de ser vàlida.

Segons Morera i Tort (1988) la definició emprada a partir de 1970 pot induir als ajuntaments a l'error a l'hora de subministrar el llistat d'entitats, quan diu que excepcionalment urbanitzacions, zones residencials o altres podran ser considerades com a entitats singulars. De tota manera, aquesta excepcionalitat no contradiu, en absolut, la definició bàsica d'entitat, que diu que una entitat és qualsevol part habitable, habitada o excepcionalment deshabitada. Es tracta, per tant, d'una ampliació de la definició bàsica, que incorpora el fet que les entitats puguin estar excepcionalment deshabitades però que no la contradiu.

L'entitat de població és un concepte difícil d'aplicar i més quan es barregen percepcions històriques amb realitats noves.

### **Les variables del Nomenclàtor**

El Nomenclàtor no és una font excessivament rica amb variables si la comparem, per exemple, amb el Cens de Població. El Nomenclàtor té poques variables que li siguin exclusives. La seva singularitat rau en el nivell de desagregació de la informació, sobretot si es mira en perspectiva històrica. Avui en dia, es poden obtenir dades agregades per districtes o seccions censals que ofereixen major nivell de detall, però que no estan disponibles pels Censos més antics. La categoria de l'entitat és l'única variable present en totes les edicions i que alhora és exclusiva de la font (vegeu Taules 5.2. i 5.3.). La resta de variables es poden dividir en quatre grups: context, població, família i habitatges, edificis i albergs.

- Les variables de context són la distància, l'altitud i la superfície. La distància mesura en metres la separació d'una entitat respecte a l'entitat principal o, en alguns Nomenclàtors, al nucli amb més població. De l'entitat principal en coneixem la distància a la capital de província, que apareix en tots els Nomenclàtors exceptuant 1857 i 1887. L'altitud es registra per primer cop l'any 1950 i mesura en metres la diferència entre l'entitat principal i el nivell del mar. El

mateix passa amb la superfície, present de 1950 a 1981. Malauradament, no coneixem la superfície de les entitats, sinó la del municipi. Quan no hi ha variacions en els límits municipals, repetir la superfície a cada Nomenclàtor és quelcom redundant que no li atorga cap singularitat.

**Taula 2. Variables disponibles per entitat, 1857 - 1998**

Nomenclàtor																
Variables	1857	1860	1873	1887	1900	1910	1920	1930	1940	1950	1960	1970	1981	1986	1991	1996
<b><u>Categoria</u></b>	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	
<b><u>Distància</u></b>		X	X		X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
<b><u>Població</u></b>																
Fet	X			X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	
												sexe	sexe	sexe	sexe	
Dret				X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
															sexe	sexe
Resident																
Habitual											X					
											sexe					
<b><u>Edificis</u></b>																
Habitabilitat		X	X		X	X	X									
Plantes		X	X	X	X	X	X	X	X							
Ús		X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X				
<b><u>Habitatges</u></b>										X	X	X	X		X	
<b><u>Famílies / Llars</u></b>											X	X	X			
<b><u>Albergs</u></b>		X	X	X	X	X	X	X			X	X	X		X	
<b><u>Disseminat</u></b>										X	X	X	X	X	X	X
<b><u>Cèdules</u></b>	X															

Font: Elaboració pròpia a partir del Nomenclàtor.

**Taula 3. Variables disponibles per municipis (exclusivament), 1857 - 1998**

Nomenclàtor																
Variables	1857	1860	1873	1887	1900	1910	1920	1930	1940	1950	1960	1970	1981	1986	1991	1996
<b><u>Altitud</u></b>										X	X	X	X	X	X	X
<b><u>Superfície</u></b>										X	X	X	X			
<b><u>Població</u></b>																
Dret		X	X													
<b><u>Disseminat</u></b>	X			X	X	X	X	X	X							

Font: Elaboració pròpia a partir del Nomenclàtor.

- La població no constitueix una variable exclusiva del Nomenclàtor però desagregada per entitats resulta de gran importància per conèixer llur grandària. Segons es defineixi la població pot ser de dret o de fet. Excepcionalment, l'any 1960 tenim la població resident habitual. Tots els Nomenclàtors donen xifres de població desglossades per entitats exceptuant l'any 1860 i 1873. És una llàstima que pel Nomenclàtor més gran de la història no se'n conegui la població de les seves entitats. La *Comisión* va decidir no incorporar la població per no engrandir més el Nomenclàtor amb una variable tan canviant com és aquesta. En canvi, les entitats enteses com a grups d'edificis eren considerades com a més estables. Des de 1887 a 1940 es coneix la població de dret i de fet per entitats i, exceptuant l'any 1940, pel conjunt del disseminat. A partir de 1950, no és habitual tenir la població de dret i de fet al mateix nivell de desagregació. Si bé pel conjunt de l'entitat seguim tenint ambdues poblacions, a l'hora de diferenciar entre la població agrupada i disseminada només en tenim una, que habitualment és la de fet. El Nomenclàtor de 1960 és el primer en desagregar la població per sexes. L'any 1996 només tenim població de dret. El Nomenclàtor no sempre utilitza els dos criteris, fet que genera genera problemes de comparabilitat. Per crear una sèrie homogènia caldrà realitzar petits ajusts en les dades.

- El tercer grup aplega les variables relatives al nombre de famílies i habitatges. Curiosament, el Nomenclàtor era l'única font que proporcionava informació sobre el total de famílies, de manera que, per saber quantes famílies hi havia en un municipi s'havia de consultar el Nomenclàtor. El mateix passa amb els habitatges, dels que disposem informació des de 1960 per a tots els Nomenclàtors vinculats al Cens.
- Finalment, el quart grup de variables fa referència als edificis i als albergs. La presència d'aquestes variables ha anat minvant en el transcurs dels anys. Els albergs es recullen per darrera vegada l'any 1960, tot i que en els dos anteriors Nomenclàtors ja no s'havia fet. Tradicionalment, fins a 1940, els edificis es classificaven segons l'habitabilitat, nombre de plantes i ús. A partir d'aquest any de les tres classificacions només en resta l'ús. Els Nomenclàtors associats al Padró no tenen informació sobre els edificis.

Les dificultats associades a la captació estadística de les entitats més les limitacions a la difusió de dades per unitats geogràfiques petites expliquen que aquestes no s'utilitzin en la difusió dels resultats censals. De tota manera, tampoc es tracta d'un senzill llistat o catàleg d'entitats. Si ho comparem amb altres països, el Nomenclàtor a Espanya no només informa de l'existència de les entitats, sinó dels seus atributs en relació a la població, els edificis, la distància al nucli principal, entre d'altres variables.

### **Trets característics de l'entitat de població en el model espanyol**

Malgrat les diferències esmentades en el punt anterior, l'entitat de població, tal i com es considerada des de l'estadística espanyola, presenta uns trets característics presents en totes les edicions, del primer a l'últim dels Nomenclàtors.

- i) **Unitat geogràfica de tipus estadístic.** Les entitats de població són unitats de tipus estadístics ja que no tenen cap mena de reconeixement de tipus administratiu o legal. No serà fins a 1970 quan algunes entitats són considerades Entitats Locals Menors (ELM) segons estableix la Llei de Règim de Bases Locals, que les dota de certa representativitat i les hi atribueix determinades funcions. De tota manera, la majoria de les entitats no tenen aquest reconeixement, sinó que es tracta d'unitats establertes per l'agència estadística estatal amb l'ajuda dels ajuntaments i sobre la base d'uns criteris establerts. Com a unitat estadística, l'entitat de població té avantatges i inconvenients. Entre els avantatges destaca la consistència lògica que les caracteritza, ja que han estat creades a partir d'un criteri que s'aplica de forma homogènia en el territori, com a mínim des d'un punt de teòric. Per contra, el principal inconvenient és que s'han de definir cada Cens i això va en detriment de la comparabilitat històrica. Les entitats de població canvien perquè la distribució territorial també ho fa, però també degut a diferents interpretacions d'una mateixa estructura territorial. En canvi, les unitats administratives són més estables i constants en el temps, de manera que són més fàcils de comparar.
- ii) **Establerta segons un criteri de tipus morfològic.** Les unitats geogràfiques de tipus estadístic es poden definir sobre la base de diferents criteris. Es poden crear unitats amb el mateix nombre de població o la mateixa superfície o, per complicar-ho una mica més, unitats que defineixen sistemes de relacions en l'àmbit de la mobilitat quotidiana laboral. Les combinacions són infinites, però totes elles tenen com a denominador comú que es creen a partir d'un criteri homogeni que les fa comparables entre sí. Què defineix a les entitats? Hom podria pensar que és el nombre d'edificis o la població, però de fet és la forma com s'agrupen. Una entitat de població és una agrupació de població o edificis clarament diferenciada de la resta. Es tracta d'un criteri de tipus morfològic, ja que té en compte la forma en la que la població es distribueix en el territori. Vist des del cel, les entitats de població equivaldrien a les taques de poblament.



- iii) **Utilitza els edificis.** No totes les agrupacions són considerades entitats. L'estadística espanyola utilitza els edificis per determinar les entitats, tot i que ha variat el mínim exigít. Des del Nomenclàtor de 1991 també s'utilitza la població (50 habitants com a mínim) per considerar com a entitat aquelles agrupacions d'edificis que no superen el mínim exigít. El criteri dels edificis s'utilitza quan es vol captar unitats poblacionals de petita grandària. Les entitats petites establertes segons els edificis són més semblants a sí mateixes que segons la població. En els casos que només es tenen en compte unitats poblacionals de certa grandària, la població sol ser el criteri utilitzat.
- iv) **Manca de límits precisos.** En el cas espanyol, les entitats de població no tenen límits precisos. És a dir, no es pot saber quina porció del territori ocupa cada entitat. Aquest fet limita les possibilitats de l'anàlisi que es pot fer sobre llur base. De fet, tampoc se sap com estan distribuïdes a l'interior del municipis, ja que no estan georeferenciades de cap manera. La informació més precisa que tenim és la distància respecte al nucli principal, que tampoc està disponible per a tots els anys. La manca de límits és un problema sobretot per les entitats més petites, que es troben en municipis on n'hi ha més d'una. El fet que Espanya utilitzi una definició tan generosa d'entitat es converteix en inconvenient a l'hora d'assignar límits a totes les entitats, ja que si bé és possible conèixer els límits de les agrupacions també caldrà determinar com assignar les àrees inhabitades. De tota manera, cal assenyalar que des de 1940, de forma implícita, les entitats tenen límits precisos. Aquestes es componen de nucli i disseminat. Per garantir la comparabilitat històrica cal assumir que el nucli a partir d'aquest any equival a l'entitat en els Nomenclàtors anteriors. Per assignar el disseminat a cada entitat cal crear límits. Si no és així, amb quin criteri s'assigna un edifici aïllat entre dos nuclis a una o altra entitat?
- v) **Establerta sobre la base dels municipis.** Una de les característiques a tenir en compte sobre les entitats en el sistema estadístic espanyol és que es creen sobre la base municipal. Què vol dir això? Doncs que les entitats són unitats geogràfiques per sota del municipi o inframunicipals. Els límits municipals condicionen a les

entitats de tal sort que cap d'elles els pot creuar. És a dir, no hi ha entitats que pertanyin a dos municipis. Malgrat això, es coneix que les entitats de població, enteses com un conjunt d'edificis formant places i carrers, poden superar de bon tros les fronteres municipals, tal i com mostren Rueda, Camarasa i Mateu (1987). A efectes del Nomenclàtor, hi haurà tantes entitats com municipis hi hagi. El creixement urbà i la concentració de la població ha accentuat amb el temps aquest tipus de disfuncionalitats. També cal tenir en compte la superfície municipal. Per exemple, si les entitats es captessin sobre la base de les províncies això no seria un problema ja que és menys probable trobar entitats que creuin les fronteres provincials. En definitiva, la utilització del municipi com a unitat de base distorsiona la realitat en aquells casos en que les entitats sobrepassen els seus límits.

vi) **Cobreix tot el territori.** La integritat territorial fa referència al fet que la unitat en qüestió cobreixi o no sistemàticament tot el territori. Per a ser precisos, més que parlar de cobertura territorial hauríem de parlar de cobertura poblacional. Com les entitats no tenen límits precisos, no es pot dir que cobreixin tot el territori. Qualsevol porció de terra pertany a un municipi, però no passa el mateix amb les entitats. Des del punt de vista de la població, fins a 1940 no tothom viu en una entitat de població perquè hi ha persones que podien residir en disseminat. A partir d'aquest any, les entitats cobreixen tota la població, doncs el disseminat es vincula a les entitats i no al conjunt del municipi com venia essent habitual. Això implica, encara que no es coneix, que les entitats tenen límits i, per tant, també cobririen tot el territori.

vii) **El tractament del disseminat.** La darrera de les característiques que s'ha comentat ha quedat més o menys coberta en els punts anteriors. Tot el que no forma part d'una entitat abans de 1940 o nucli a partir d'aquest any forma el que coneixem per disseminat. En alguns Nomenclàtors, la població en disseminat es classifica segons visqui a més o menys distància del nucli habitat més proper.

viii) **No s'utilitza per difondre informació censal.** El Nomenclàtor és una estadística censal que realitza durant la fase preliminar del Cens i que, per contrapartida, obté

d'aquest només el total d'habitants. El Cens no utilitza l'entitat per difondre els seus resultats. L'opció d'obtenir més informació a escala d'entitats depèn de la relació que s'estableixi amb les seccions censals, que són les unitats bàsiques de recollida de la informació. En la mesura que sigui possible generalitzar des de les seccions censals a les entitats es podran analitzar les dades a aquesta escala. Malauradament, això ja no és possible per a un grapat de Nomenclàtors que, per antics, ja no disposen de la informació de base. Tampoc ho és per als Nomenclàtor recents, dels que si tenim les dades per seccions censals, però no sempre aquestes es corresponen amb els límits de les entitats.